

AANBEVELINGEN ROND VREEMDETALENONDERWIJS

O.b.v. het onderzoeksrapport ‘VROEGE START?
Een analyse van interventies en maatregelen voor
effectief vreemdetalenonderwijs’

Hannelore Hooft, Saartje Gobyn & Kris Van den Branden

Promotor: Kris Van den Branden

Inleiding

Vreemdetalenonderwijs is een complexe aangelegenheid waarbij actoren op verschillende niveaus – zoals beleidsmakers, lerarenopleiders, ondersteuners, schoolteams, onderzoekers, etc. – moeten samenwerken om tot goede resultaten te komen. In dit document formuleren wij een aantal aanbevelingen die kunnen bijdragen tot effectiever vreemdetalenonderwijs in Vlaanderen. De aanbevelingen zijn gebaseerd op de resultaten van de systematische literatuurstudie ‘VROEGE START? Een analyse van interventies en maatregelen voor effectief vreemdetalenonderwijs’. Eerst geven we de beleidssamenvatting van de literatuurstudie weer, die de belangrijkste onderzoeksresultaten op een rij zet. Vervolgens presenteren we de aanbevelingen die voortvloeien uit die resultaten. We volgen daarbij de structuur van het onderzoeksrapport. We bespreken eerst de aanbevelingen die rechtstreeks verband houden met de drie centrale onderzoeksvragen: Wat zijn effectieve interventies voor het vreemdetalenonderwijs? Is een vroege start beter? Wat met leerlingen met een andere thuistaal dan de instructietaal? Verder geven we aanbevelingen over het competentieniveau van de taalleerkrachten en over de samenwerking over micro-, meso- en macroniveau heen (i.c. de samenwerking met en tussen overheid, de netten, de pedagogische begeleidingsdiensten, de scholen, de individuele leerkrachten).

Beleidssamenvatting

De onderzoeksvragen die in dit rapport centraal staan, komen voort uit de vaststelling dat de Europese Unie vroeg vreemdetalenonderwijs sterk promoot vanuit de overtuiging dat een vroege start leidt tot een betere vaardigheid in de vreemde taal. Vanuit die vaststelling formuleerden we drie onderzoeksvragen, die we in het onderzoeksrapport beantwoorden.

De studie bestaat uit twee grote luiken. In het eerste luik wordt via een systematische reviewstudie een overzicht gegeven van effectieve interventies in het regulier vreemdetalenonderwijs. Om het meest recente onderzoek als focus te nemen, werden publicaties geraadpleegd die verschenen zijn sinds 2002. De klemtoon werd gelegd op bronnen die onderwijscontexten beschrijven die vergelijkbaar zijn met de Vlaamse context. In totaal werden 87 artikels over vreemdetalenonderwijs als bron voor deze reviewstudie gebruikt. Aan het einde van het eerste luik worden de bevindingen van de reviewstudie getoetst aan de Vlaamse onderwijspraktijk. We bestuderen of er in Vlaanderen interventies ingezet worden die in het bestaande onderzoek als effectief gelden. We baseren ons daarvoor op de meest recente peilingsonderzoeken Frans in het basis- en secundair onderwijs en op het jaarlijkse rapport van de onderwijsinspectie uit 2017.

In het tweede luik van dit rapport analyseren we het Europese vreemdetalenonderwijs. We identificeren een aantal sterkere en zwakkere onderwijssystemen in Europa wat vreemdetalenonderwijs betreft en bekijken wat die onderwijssystemen op beleidsniveau vastleggen met betrekking tot hun vreemdetalenonderwijs. Eventuele verschillen en gelijkenissen met de Vlaamse context worden gerapporteerd. Ook geven we een aantal factoren mee waarvan uit onderzoek blijkt dat ze een samenhang vertonen met succes in vreemdetalenonderwijs. De bronnenselectie in het tweede luik gebeurde op een inclusieve manier. Op basis van het evaluatierapport over vreemdetalenkennis bij Europese jongeren (European Survey on Language Competences, 2012) werden andere relevante Europese rapporten en studies opgenomen die beleid rond vreemdetalenonderwijs beschrijven. Op het einde van het rapport brengen we de bevindingen uit beide luiken samen in een discussie.

Hieronder lijsten we de drie onderzoeksvragen op en vatten de belangrijkste antwoorden samen:

- 1) *Welke interventies en factoren beïnvloeden het succesvol leren van een vreemde taal door leerlingen uit het basis- en secundair onderwijs?*

Binnen de taallessen blijken volgende zaken effectief te zijn:

- Onderwijsinterventies gericht op betekenis en functionele communicatie;
- Functionele taallessen waarbinnen vormgerichte interventies worden ingebouwd die expliciet op grammatica, woordenschat of fonologie ingaan;
- Expliciete instructie over strategieën die leerlingen kunnen gebruiken om hun communicatieve vaardigheden gericht in te zetten voor doelgerichte communicatie.

Ook in de lidstaten van de Europese Unie wordt de meerwaarde van betekenisvol onderwijs en een communicatieve aanpak erkend en op beleidsniveau vertaald. In de meeste curricula worden als

doelen vooropgesteld: de mogelijkheid om te communiceren in de doeltaal; de openheid naar andere culturen; de beheersing van de vier vaardigheden en culturele kennis over de landen waar de vreemde taal gesproken wordt. Een communicatieve benadering om die doelstellingen te bereiken wordt aanbevolen. Ook de leerplannen in Vlaanderen stimuleren communicatiegerichte eindtermen en betekenisgerichte taallessen met ingebedde aandacht voor vorm en strategieën. Toch lijken in de Vlaamse klaspraktijk geïsoleerde, vormgerichte interventies nog vaak te overheersen en krijgen leerlingen weinig strategieën aangereikt.

Ook buiten de taallessen stimuleert een betekenisvolle, communicatieve context het taalverwervingsproces. Effectieve interventies zijn:

- Veelvuldige blootstelling aan een rijke input in de vreemde taal op school buiten de taallessen, bijvoorbeeld tijdens groetmomenten, door liedjes te zingen in de vreemde taal of tijdens studiereizen en uitwisselingen met leerlingen naar een regio waar de vreemde taal functioneel en communicatief wordt ingezet;
- CLIL-onderwijs: lessen waarin de vreemde taal gebruikt wordt als instructiemedium om inhoud uit niet-taalvakken te onderwijzen vormen een betekenisvolle context die leerlingen helpt de vreemde taal beter te verwerven.

Ook in verschillende Europese onderwijssystemen zijn aanbevelingen over het aanbieden van, en de toelatingsvoorwaarden voor, CLIL-onderwijs opgenomen. Hoewel blijkt dat vooral structureel geïmplementeerd CLIL-onderwijs succesvol is, is de organisatie van het CLIL-onderwijs in de meeste landen incidenteel en vaak afhankelijk van de bereidheid van een aantal leerkrachten. Ook in Vlaanderen organiseert een groeiend aantal scholen in het secundair onderwijs CLIL. De implementatie van CLIL is momenteel niet mogelijk in het basisonderwijs en er is weinig empirisch onderzoek beschikbaar dat de effecten van CLIL op dit onderwijsniveau meet. Andere buitenschoolse interventies aanvullend bij de taallessen komen in Vlaanderen eveneens occasioneel voor. Scholen organiseren sporadisch studiereizen of uitwisselingen, maar meer informatie over input buiten de taallessen vonden we niet. Input in de taallessen blijkt vaak beperkt en blijkt niet steeds kwaliteitsvol.

Andere factoren die een positieve invloed hebben op het taalverwervingsproces:

- Blootstelling van jonge taalleerders aan een rijk aanbod in de vreemde taal buiten de school;
- Een positieve attitude van jonge taalleerders ten opzichte van de vreemde taal en het leren van die taal.

Zowel uit effectonderzoek als uit Europese rapporten blijkt dat leerlingen die regelmatig met een vreemde taal in contact komen en er een positieve, waarderende attitude tegenover aannemen, vaardiger zijn in die taal. Dit belang van taalcontact en taalstatus speelt vermoedelijk ook een belangrijke rol in de Vlaamse context, waar leerlingen zich vaardiger tonen in hun tweede vreemde taal, Engels, dan in hun eerste vreemde taal, Frans.

- 2) *In welke mate beïnvloedt de leeftijd van de taalleerders de effectiviteit van de bovenstaande interventies? Bestaat er met andere woorden voldoende evidentie voor de hypothese dat vreemdetalenonderwijs best zo vroeg mogelijk opgestart wordt?*

In Vlaanderen wordt er relatief laat gestart met vreemdetalenonderwijs: de meeste leerlingen beginnen op de verplichte startleeftijd van 10 jaar met hun eerste vreemde taal. Ongeveer de helft van de leerlingen heeft wel al eerder een vorm van taalinitiatie gekregen, waar echter niet steeds rekening mee wordt gehouden bij verdere instructie. Momenteel ontbreekt het nog aan onderzoek dat concreet nagaat welke interventies beter werken bij jongere leerlingen en welke bij oudere. Een start op jonge leeftijd maakt waarschijnlijk wel een verschil voor leerlingen die taal verwerven op een naturalistische manier, in een context waar de doeltaal dominant is. In de meer gelimiteerde context van vreemdetalenonderwijs zien we echter dat leerlingen die later beginnen vrij snel jongere starters inhalen, omdat ze verder staan in hun cognitieve ontwikkeling. Volgens het beschikbare onderzoek is een mogelijk voordeel van een vroege start wel dat het een hoger aantal uren taalcontact mogelijk maakt. Om voordeel te halen uit meer uren instructie die vanaf jonge leeftijd starten, moet voldaan worden aan een aantal voorwaarden: jonge leerlingen moeten kwaliteitsvolle lessen krijgen die aangepast zijn aan hun impliciete manier van taalleren en die rekening houden met hun cognitieve mogelijkheden en beperkingen. Dit vraagt dat vreemdetalenonderwijs steeds rekening houdt met het beginniveau van leerlingen en voortbouwt op hun voorkennis. Experimenteel onderzoek naar vroeg starten met vreemdetalenonderwijs lijkt dus enigszins de Europese rapporten tegen te spreken die op macroniveau een vroege start in verband brengen met succes in vreemdetaalverwerving. Grootschalig onderzoek naar onderwijssystemen kan echter de effecten van een vroege start niet loskoppelen van andere randvoorwaarden en succesfactoren, zoals meer uren taalcontact, waarmee de vroege startleeftijd samenhangt.

- 3) *In welke mate bestaat er empirische evidentie voor de hypothese dat vroeg vreemdetalenonderwijs de ontwikkeling van de instructietaal bemoeilijkt?*

Er bestaat voorlopig geen empirische evidentie voor de stelling dat het leren van een vreemde taal de ontwikkeling van de instructietaal bemoeilijkt. Uit het beschikbare onderzoek blijkt dat vreemdetalenonderwijs over het algemeen geen negatieve en in een aantal studies zelfs een positieve impact heeft op de vaardigheden van leerlingen in de dominante instructietaal wanneer leerlingen die taal als moedertaal hebben. Leerlingen die de instructietaal niet als moedertaal hebben doen het op het vlak van vreemdetaalverwerving even goed of zelfs beter dan hun medeleerlingen (die de instructietaal wel als moedertaal hebben). Die resultaten worden wel beïnvloed door belangrijke contextfactoren: meertaligheid blijkt vooral een meerwaarde voor leerlingen te zijn in het vreemdetalenonderwijs als de moedertaal van de leerlingen niet wordt vervangen door de instructietaal, als hun taalvaardigheden in alle talen (moedertaal, instructietaal en vreemde taal) worden ontwikkeld en als de leerlingen een positieve houding aannemen tegenover de vreemde taal. Er bestaat alvast geen empirische evidentie voor de aanname dat een vreemde taal leren een belemmerende impact heeft op tweedetaalverwerving.

Aanbevelingen

Effectieve interventies voor vreemdetalenonderwijs

Uit het onderzoeksrapport kwamen verschillende interventies en factoren naar voren die bijdragen aan effectief vreemdetalenonderwijs.

- ✓ Onderwijsinterventies gericht op betekenis en functionele communicatie;
- ✓ Functionele taallessen waarbinnen vormgerichte interventies worden ingebouwd die expliciet op grammatica, woordenschat of fonologie ingaan;
- ✓ Expliciete instructie over strategieën die leerlingen kunnen gebruiken om hun communicatieve vaardigheden in te zetten voor doelgerichte communicatie;
- ✓ Veelvuldige blootstelling aan een rijke input in de vreemde taal buiten de taallessen, bijvoorbeeld tijdens groetmomenten, door liedjes te zingen in de vreemde taal of tijdens studiereizen en uitwisselingen met leerlingen naar een regio waar de vreemde taal functioneel en communicatief wordt ingezet;
- ✓ CLIL-onderwijs: Niet-taalvakken waarin een vreemde taal gebruikt wordt als instructiemedium om inhoud te onderwijzen, vormen een betekenisvolle context die leerlingen helpt de vreemde taal beter te verwerven;
- ✓ Blootstelling van jonge taalleerders aan een rijk aanbod in de vreemde taal buiten de school;
- ✓ Een positieve attitude van jonge taalleerders ten opzichte van de vreemde taal en het leren van die taal.

We bevelen dan ook aan:

- dat scholen zoveel mogelijk inzetten op deze interventies en factoren en ze bewust, strategisch en structureel opnemen in hun talenbeleid;
- dat pedagogische begeleidingsdiensten hen daartoe aanmoedigen en daarin ondersteunen;
- dat lerarenopleidingen ze opnemen in hun curricula;
- dat uitgeverijen ze implementeren en concretiseren in hun methodes;
- dat de overheid alle actoren hiertoe stimuleert en faciliteert.

In de verdere beleidsaanbevelingen richten wij ons in de eerste plaats tot de overheid, maar betrekken ook andere actoren in het vreemdetalenonderwijs.

Op basis van onze literatuurstudie stellen we vast dat er momenteel weinig zicht is op welke didactiek(en) en interventies in de Vlaamse klaspraktijk gebruikt worden en hoe, en in welke mate, de bovenstaande richtlijnen voor effectief vreemdetalenonderwijs worden geïmplementeerd. Enerzijds lijkt het ons dan ook van belang de bestaande praktijken in kaart te brengen, anderzijds lijkt het ons belangrijk wetenschappelijke inzichten op verschillende vlakken te integreren in de onderwijspraktijk. Daarom bevelen wij aan om:

- wetenschappelijk onderzoek naar de praktijk van het vreemdetalenonderwijs (vreemdetalensensibilisering, vreemdetaleninitiatie en formeel vreemdetalenonderwijs) in Vlaanderen te stimuleren, en daarbij na te gaan (a) in welke mate onderzoeksgebaseerde vakdidactische inzichten bij leerkrachten bekend zijn en een helder kader voor 'evidence-based' praktijk vormen, en (b) of, en in welke mate, leerkrachten deze inzichten toepassen in hun praktijk;
- overleg met uitgeverijen te voeren over hoe zij onderzoeksgebaseerde principes en effectieve didactieken in hun methodes implementeren. We bevelen aan om in functie daarvan onderbouwde criteria voorop te stellen waaraan methodes kunnen worden afgetoetst en samen met onder meer pedagogische begeleidingsdiensten handvaten aan scholen aan te reiken die hen in staat stellen om kritisch en doelbewust geschikte methodes te kiezen en te gebruiken;
- in gesprek met hogescholen en universiteiten te gaan over hoe zij onderzoeksgebaseerde principes en effectieve didactieken opnemen in hun curricula voor de lerarenopleidingen, en de lerarenopleidingen te stimuleren om dit in hun zelfevaluatie expliciet en grondig te monitoren.
- te monitoren of de meest recente onderzoeksgebaseerde inzichten rond de synergie tussen kennis – zowel feitenkennis, conceptuele kennis, procedurele kennis als metacognitieve kennis – en vaardigheden in (taal)onderwijs weerspiegeld wordt in de eindtermen, leerplannen, inspectiedoorlichtingen, curricula van lerarenopleidingen, methodes, en de praktijk van het vreemdetalenonderwijs in de Vlaamse scholen.

Het onderzoek toont aan dat veelvuldige, betekenisvolle blootstelling aan vreemde talen vanaf een jonge leeftijd een positieve invloed kan hebben op zowel de taalverwerving als de taalattitude van jongeren. Beide staan ook met elkaar in verband: een positieve taalattitude kan taalverwerving bevorderen. We doen dan ook de volgende aanbevelingen:

- Stimuleer (actie-) onderzoek naar verschillende vormen van vreemdetaalstimulering in het basisonderwijs, zoals taalinitiatie, talensensibilisering, CLIL en immersie, die de vreemde taal integreren in bestaande (les)activiteiten en die aangepast zijn aan jonge leerlingen.
- Stimuleer zinvol buitenschools taalcontact met vreemde talen, in het bijzonder met Frans. Zet in op een statusverhoging van het Frans en een positieve attitude ten opzichte van de taal. Breng de huidige attitudes ten opzichte van Frans en andere vreemde talen in kaart bij leerlingen en leerkrachten. Hou daarbij rekening met de invloed van de buitenschoolse context. Verken in welke mate (overheids)campagnes en de door de overheid gefinancierde publieke media (radio, televisie, en aanverwante websites) hierin een stimulerende rol kunnen spelen.

Wat betreft het CLIL-onderwijs is er in Vlaanderen nog maar weinig onderzoek gevoerd naar de praktijk en effectiviteit van dat type onderwijs. Internationaal onderzoek geeft duidelijke indicaties dat CLIL-onderwijs taalvaardigheid kan bevorderen zonder negatieve gevolgen te hebben voor de kennis van de dominante instructietaal of vakinhouden. Meer onderzoek is echter nodig naar de voorwaarden voor de meest effectieve implementatie van CLIL. We doen dan ook de volgende aanbevelingen:

- Stimuleer wetenschappelijk onderzoek naar de praktijk en de effectiviteit van CLIL in het Vlaams secundair onderwijs.
- Overweeg een versoepeling van de regelgeving rond CLIL in het secundair onderwijs, zodat dit ruimer kan worden geïmplementeerd. Maak het bijvoorbeeld mogelijk om meer dan 20% van de leerstof in een vreemde taal aan te bieden. Evalueer de wenselijkheid van een paralleltraject in het Nederlands als noodzakelijke voorwaarde, in functie van het verhogen van de haalbaarheid van de implementatie van CLIL voor scholen.

Vroeg vreemdetalenonderwijs

De vraag of vroeg(er) aan vreemdetalenonderwijs moet worden begonnen is niet eenduidig te beantwoorden. Het beschikbare onderzoek maakt duidelijk dat een vroege start alleen niet het verschil maakt, maar wel degelijk kan bijdragen aan effectief vreemdetalenonderwijs als voldaan wordt aan een aantal cruciale randvoorwaarden. Wanneer leerlingen al snel worden blootgesteld aan talen via betekenisvolle activiteiten die afgestemd zijn op hun cognitieve ontwikkeling (vb. groetmomenten, het zingen van liedjes, sport en spel, routinemomenten ed.) kunnen taalattitudes en vreemdetaalverwerving wel degelijk gestimuleerd worden. Door een vroege start kunnen leerlingen meer aan de vreemde taal blootgesteld worden, maar het is belangrijk dat de continuïteit van hun leerproces wordt bewaakt. Als niet verder wordt gebouwd op de voorkennis van leerlingen, dan heeft vroeg vreemdetalenonderwijs weinig zin. Wij bevelen aan om:

- als overheid scholen te blijven sensibiliseren, ondersteunen en faciliteren om contact met vreemde talen vanaf een vroege leeftijd, in het onderwijs en daarbuiten, te stimuleren op een manier die is afgestemd op de leeftijd en de cognitieve maturiteit van de leerlingen;
- als overheid scholen te blijven sensibiliseren om een visie op vreemdetalenonderwijs en continuïteit in leerlijnen te creëren, als expliciet onderdeel van hun talenbeleid. Controleer via inspectiebezoeken de uitvoering daarvan;
- wetenschappelijk onderzoek naar effectieve didactieken voor vroeg vreemdetalenonderwijs te stimuleren;
- wetenschappelijk onderzoek te stimuleren dat evalueert hoe bestaande maatregelen rond vroeg contact met vreemde talen in het onderwijs, zoals taleninitiatie en talensensibilisering, in de praktijk worden geïmplementeerd.

Tweedetaalverwervers in vreemdetalenonderwijs

Uit het onderzoek blijkt dat er geen wetenschappelijke evidentie is dat het leren van een vreemde taal de verwerving van een instructietaal automatisch bemoeilijkt. Het onderzoek naar de onderlinge relatie tussen beide taalverwervingsprocessen is schaars, in het bijzonder naar de invloed van vreemdetalenonderwijs op tweedetaalverwerving. Toch wijst het bestaande onderzoek in de richting van 'hoe meer talen, hoe beter': een vreemde taal leren beïnvloedt bij moedertaalsprekers de vaardigheid in de instructietaal niet in negatieve zin, en tweedetaalverwervers doen het even goed of zelfs beter dan medeleerlingen in de vreemdetaalles. Wij doen dan ook de volgende aanbevelingen:

- Stimuleer onderzoek naar de effecten die het leren van een vreemde taal al dan niet heeft op de verwerving van de instructietaal.
- Pas de huidige regelgeving aan die een vroege start van het vreemdetalenonderwijs enkel toestaat voor leerlingen die voldoende vaardig zijn in de dominante instructietaal. Waarborg dat alle leerlingen voor CLIL kunnen kiezen en leg daarom in de begeleidende kwaliteitsstandaard of regelgeving rond CLIL-onderwijs geen voorwaarden op voor leerlingen die verwijzen naar hun kennis van de instructietaal.
- Stimuleer onderzoek naar vreemdetalenonderwijs bij de leerlingen die de instructietaal nog aan het verwerven zijn om beter zicht te krijgen op hun specifieke sterktes en behoeftes.

Competenties van leerkrachten

Ons onderzoek had niet tot doel het verband tussen (vreemdetaal)competenties van leerkrachten en taalvaardigheid van leerlingen in kaart te brengen. Wij identificeerden echter wel effectieve interventies en didactische principes waarvan we aanraden dat leerkrachten ze in hun klaspraktijk integreren. Het is dan ook van belang dat leerkrachten over de professionele deskundigheid beschikken om de onderbouwde inzichten en interventies in hun praktijk te hanteren. Naast het belang van didactische competenties blijkt uit ons onderzoek ook het belang van taalcompetenties bij leerkrachten. Ons onderzoek stelt vast dat leerlingen best regelmatig en betekenisvol blootgesteld worden aan input en interactie in de vreemde taal: de leerkracht is vaak de eerste, en belangrijkste, bron voor die input en interactie. Uit onze beknopte analyse van het Vlaamse onderwijs blijkt echter dat leerkrachten zich niet steeds bekwaam voelen om een kwaliteitsvol en rijk taalaanbod te geven en dat de vaardigheid in de vreemde taal bij een deel van de leerkrachten (te) beperkt is. Daarom doen we de volgende aanbevelingen:

- Voorzie voldoende en structurele ruimte in het takenpakket van leerkrachten om zich te professionaliseren op het vlak van leeftijdsadequaat vreemdetalenonderwijs.
- Onderzoek hoe de didactische competenties en de taalcompetenties van leraren geoptimaliseerd kunnen worden. Bespreek met de lerarenopleidingen de maatregelen die zij kunnen nemen om de vreemdetalencompetenties van leraren-in-opleiding maximaal te stimuleren, zodat nieuwe leraren met interesse, vertrouwen en hoge doeltaalcompetenties in het vreemdetalenonderwijs instromen.
- Overweeg in samenspraak met scholen en lerarenopleidingen de inzet van expertleerkrachten Frans in het basisonderwijs. Stimuleer scholen om in hun team op zoek te gaan naar de leerkrachten met hoge doeltaalcompetenties en motivatie en om waar nodig bachelors met een sterk taalprofiel aan te werven. Waak er daarbij wel over dat het gaat om leerkrachten die vertrouwd zijn met de specifieke didactiek van dat onderwijsniveau.

Samenwerking

De voorgaande aanbevelingen kunnen slechts in de praktijk uitgevoerd worden als maatregelen en beleid op de verschillende niveaus op elkaar afgestemd worden. Daarom raden wij aan om:

- systematische samenwerking tussen verschillende actoren en over verschillende niveaus heen aan te moedigen om een kwaliteitskader voor vreemdetalenonderwijs te ontwikkelen

en de implementatie van effectieve initiatieven uit te denken, te ondersteunen en op te volgen. Een overlegorgaan op Vlaams niveau, bijvoorbeeld binnen een bestaand orgaan zoals de Vlaamse Onderwijsraad, kan de genoemde adviezen ten uitvoer helpen brengen.